

JUGOSLOVENSKI ISTORIJSKI ČASOPIS

Organ Saveza društava istoričara Jugoslavije, broj 1—2 iz 1966. god.

Savez društava istoričara Jugoslavije ima u posljednjih nekoliko godina ozbiljne teškoće oko publikovanja jedina svoja časopisa: **Istorijskog pregleda** i **Jugoslovenskog istorijskog časopisa**. Prvi je prestao izlaziti prije nekoliko godina, iako je bio jedini časopis u zemlji za pitanja metodike nastave istorije za škole prvog i drugog stupnja, a drugi životari i izlazi sa velikim zakašnjenjem. Osnovne teškoće su finansijske prirode, jer je odlukom Saveznog izvršnog vijeća obustavljeno dotiranje društvenih organizacija, pa su tako Savez istorijskih društava i njegovi organi zapali u tešku situaciju. Za **Istorijski pregled** izgleda da je nađeno rješenje na taj način što će ubuduće njegov izdavač biti Školska knjiga u Zagrebu, a ne više Savez istorijskih društava Jugoslavije. Za **JIC** je još neizvjesna situacija i u toku 1967. godine izašla su samo dva zaostala broja iz 1966. godine. Nema naročite potrebe isticati da je od interesa za unapređenje istorijske nauke da se omogućí redovno izlaženje ove jugoslovenske publikacije, koja se inače za relativno kratko vrijeme predstavila kao revija jugoslovenske historiografije. Uz to, **JIC** je uspio da obezbijedi ugledno mjesto među publikacijama ove vrste u našoj zemlji i to zahvaljujući uspješno ostvarenoj saradnji sa uglednim istoričarima u zemlji, a time i da obezbijedi da se na njegovim stranicama pojavljuju radovi koji tretiraju problematiku nacionalne i opšte istorije u širokom vremenskom rasponu i na potrebnom naučnom nivou. Jedna od stalnih intencija ranije i sadašnje redakcije **JIC-a** jeste da časopis svojim sadržajem odražava rezultate jugoslovenske historiografije i da u njemu budu tretirana razna pitanja iz prošlosti svih naših naroda. Možda je baš takvo nastojanje redakcije bilo uzrok što su se u ovoj uglednoj publikaciji pojavili pojedini prilozi koji nisu na zadovoljavajućem naučnom nivou. Od značaja je, ipak, da **JIC** svojim sadržajem, uz stalnu brigu za kvalitetom priloga, ostane dosljedan svome nazivu jugoslovenskog istorijskog časopisa.

U dvobroju koji prikazujemo **JIC**, kao i u prethodnim svojim brojevima, objavljuje članke, rasprave, priloge, diskusije, informacije o novim knjigama i raspravama, bibliografiju radova o prošlosti jugoslovenskih naroda objavljenih u inostranim časopisima i zbornicima za 1964. godinu i, na kraju, vrlo iscrpna obavještenja o djelatnosti Udruženja istoričara i posebno ostvarenoj saradnji sa sličnim organizacijama u svijetu.

U člancima i raspravama tretirana su sljedeća pitanja: **Pitanje srednjovekovne etničke strukture prostora jugoslovenskih naroda i njenog razvoja** (Bogo Grafenauer); **Turci i Balkansko poluostrvo u XIV i XV veku** (Mom-

čilo Spremić); **Nacionalno pitanje i slom Austro-Ugarske Monarhije** (Nikola Petrović); **Planovi Draže Mihajlovića za uništenje »partizanske države« u zapadnoj Bosni u drugoj polovini 1942. godine** (Mišo Leković); **Klasna struktura makedonskog društva u drugoj polovini XIX veka** (Desa Miljoska).

U raspravi: **Pitanje srednjovekovne etničke strukture prostora jugoslovenskih naroda...** Grafenauer osvjetljava složena pitanja etničkog povezivanja koji je prethodio formiranju nacija na području srednjeg i zapadnog dijela Balkanskog poluostrva. Općenito uzevši, istraživački naponi ovog uglednog jugoslovenskog historičara usmjereni su na razrješavanje krupnih pitanja naše historiografije. Za razmatranje pitanja etničkog razvoja jugoslovenskih naroda autoru su poslužili vlastiti istraživački rezultati i rezultati drugih historičara, a posebno radovi arheologa, etnologa i filologa. Grafenauer ne preuzima jednostavno te rezultate, već ih istovremeno kritički prosuđuje i daje nove ocjene. Problem je, po autorovoj ocjeni, komplikovan ranijim radovima o toj temi, a posebno zbog toga što su se nazivi iz srednjeg vijeka prihvatili neizmijenjeni i što su poistovećivani sa njihovim sadašnjim značenjem. Drugim riječima, gubilo se iz vida da pojmovi ne žive samostalnim životom i da su izraz i odraz stvarnog života. Stoga, prvi dio Grafenauerove rasprave i sadrži analizu niza pojmova sa njihovim pravim značenjem u srednjem vijeku. Autor analizira izraze, kao što su, npr., narod, ljudstvo, pleme, nacija, i to prema njihovom značenju u crkveno-slovenskim tekstovima, u srpskim spomenicima i u Dubrovniku. Posebno su analizirani nazivi, kao što su Srbin, Hrvat i Slovenac. Povezivanje etničkih grupa prije stvaranja nacija rezultat su, po autorovoj ocjeni, prirodnih i historijskih uslova. Prirodni uslovi su, prije svega, svijest o zajedničkom porijeklu i povezanosti zajedničkim narodnim govorom. Od historijskih elemenata etničkog povezivanja u periodu prije nastajanja nacija najvažnija je teritorijalna politička povezanost. U drugom dijelu rasprave izložen je razvoj etničke strukture od doseljenja Slavena na Balkan i rezultati tog procesa do XV stoljeća, i to s obzirom na elemente jezika i kolonizacijskih kretanja i uticaja historijskih procesa. Kad postavlja pitanje zbog čega historijski razvoj nije omogućio da etničke srodnosti južno-slovenskih naroda dođu do punog izraza pri formiranju političkih zajednica i u kulturnom razvoju, Grafenauer kao trajne uzroke koji su djelovali u suprotnom pravcu navodi sljedeće: »...razvučeni geografski prostor za tadašnja shvatanja bez unutarnjeg jedinstva, otvoren na različite strane, i već od pozne antike podjeljen kulturnom granicom koji je srednji vek nasledio u obliku zapadne granice vizantijskog uticaja i sam kolonizacijski prostor sa tuđim etničkim adstratima« (str. 24).

Osnovna premisa u članku: **Turci i Balkansko poluostrvo u XIV i XV veku** sadržana je u sljedećem momentu: raniji radovi na temu turske osvajačke politike pisani su jednostrano pošto su ih ocjenjivali isključivo kao pustošenja praćena masakrima stanovništva; u toku osvajanja konfrontirali su se s jedne strane, balkanski narodi kao branioci, nasuprot osvajaču — Turskoj Imperiji, s druge strane. Pobijajući ova shvatanja, Spremić ističe da su turska osvajanja, prije svega, kompleksan proces. Vojne akcije su samo jedna strana toga procesa, a na drugoj strani je vješta igra osmanske vlasti u korištenju suprotnosti hrišćanskog stanovništva za svoje osvajačke interese. Spremić to nastoji dokazati analizom položaja i odnosa vazalne vlasti prema Osmanskoj Imperiji prije nego što su pojedine balkanske državnice konačno pale pod tursku vlast. Autor se posebno zadržao na obavezama vazalnih bal-

kanskih državnica prema turskoj vlasti koje su se najviše izrazile u pomaganju turske vojske vlastitim vojnim odredima i u davanju harača. Harač je predstavljao izvanredno važan izvor ekonomske, a samim tim i vojne moći turske države. Iz ove analize proizilazi autorov zaključak da balkanski hrišćani u XIV i XV stoljeću nisu bili politički jedinstveni, jer su se mnogi od njih često udruživali s Turcima da bi uspješnije vodili borbu protiv svojih susjeda ili suparnika, i da, prema tome, opšte-hrišćanske solidarnosti na Balkanu za zajedničku borbu protiv Turaka nije bilo ni u XV, a još manje u XIV stoljeću. U Spremićevom radu izostao je osvrt na radove naših historičara u kojima se takođe turska osvajanja ocjenjuju kao složen proces.

Nacionalno pitanje i slom Austro-Ugarske Monarhije Nikola Petrović analizira sa stanovišta uloge nacionalno potlačenih masa u toku rata 1914—1918. godine, i to u oblastima južne Ugarske, Srema, Banata i Bačke, koje su u to vrijeme bile isključivo naseljene seoskim stanovništvom. Osnovna poenta Petrovićevog napisa mogla bi se ovako označiti: bitnu ulogu u rušenju Habsburške Monarhije nisu imale organizirane političke partije potlačenih nacija, već narodne mase koje su vodile stihijnu borbu, napuštene od buržoaskih političkih partija i od socijal-demokratskih vođa. Za svoje tvrdnje autor je našao podatke u dokumentima austrijske Vrhovne komande, Vrhovne komande pozadine, komande Balkanske vojske, u izvještajima državnih i političkih funkcionera Austro-Ugarske Monarhije (Bilinskog, Bertholda, Tise, Potioreka i dr.). Problem koji obrađuje N. Petrović u svome radu nesumnjivo je zanimljiv i od interesa je za istorijsku nauku, ali je analiziran na jednom užem području Monarhije i dosta pojednostavljeno, a to je autora moralo ograničiti u njegovim zaključivanjima.

Planovi Draže Mihajlovića za likvidaciju uporišta NOP u zapadnoj Bosni, i to u trenutku kada je četnički pokret poslije treće neprijateljske ofanzive ojačao na području istočne Bosne, Crne Gore, Sandžaka i Hercegovine, predmet je razmatranja M. Lekovića. U ovom svom radu, kao i u nekim ranijim, Leković se afirmisao kao ozbiljan istraživač NOP-a i to posebno njegove vojne komponente. U radu koji prikazujemo autor je razmatrao planove D. Mihajlovića za likvidaciju »partizanske države«, kako autor naziva slobodan partizanski teritorij u zapadnoj Bosni, i s tim u vezi međusobne odnose ustaške vlasti i okupacione italijanske komande, i ujedno njihov odnos prema četničkom pokretu. Leković ističe da su italijanske vlasti nastojale na svaki način da iskoriste četnike u borbi protiv NOP-a, ali su se tome ustaške vlasti suprotstavljale. U planovima D. Mihajlovića razmatrana je mogućnost široke akcije protiv NOP-a na prostoru Jajce, Glamoč, Livno, Duvno i Gornji Vakuf. U stvari, Draža Mihajlović pretpostavljao je da će pomoću ličko-dalmatinskih i hercegovačkih četničkih odreda ostvariti koridor između Hercegovine i zapadne Bosne, i na taj način uspješnije realizovati plan likvidacije partizanskih uporišta u zap. Bosni. Za ovakav plan četnici su imali podršku italijanske okupacione komande, ali su ustaške vlasti, mada u principu saglasne sa poduzimanjem široke akcije protiv NOP-a, bile protiv angažovanja četnika. Italijanska okupaciona komanda ipak je angažovala četnike u »maloj operaciji« koja je počela 1. oktobra 1942. godine. U ovim operacijama učestvovalo je oko 3.000 četnika iz Hercegovine i istočne Bosne zajedno sa dijelovima italijanske divizije Mesina. Prva faza ove operacije ostvarivala se uspješno i izgledalo je da će četnicima uspjeti da svoje hercegovačke i istočno bosanske jedinice spoje sa jedinicama na području Bos. Grahova i Knina. Međutim,

sporazum ustaških vlasti i italijanske okupacione komande od 15. oktobra omeo je dalje angažovanje četnika. Ustaške vlasti uzele su kao povod četnički teror, pa su insistirale da četnici napuste tek zauzeti Prozor i da dalju svoju aktivnost ograniče na teritoriji koja je naseljena isključivo srpskim stanovništvom. Zaključujući svoja razmatranja, Leković ističe da plan D. Mihajlovića nije uspio prije svega »zbog snage Narodnooslobodilačke vojske na slobodnoj teritoriji u zapadnoj Bosni, a zatim i zbog nemogućnosti da se preduzme zajednička operacija usled protivljenja ustaške vlade i njemačkih komandi koje su podržavale tu vladu.« (str. 96). Nove podatke Leković osvjetljava razložno i sa osjećanjem da NOR ocjenjuje u njegovoj kompleksnosti i u sklopu događaja drugog svjetskog rata. I ovaj prilog o historiji NOR nedvosmisleno potvrđuje da istraživači ovog razdoblja naše najnovije istorije moraju konsultovati izvore različite provenijencije, posebno okupacionih vlasti, jer na taj način može se shvatiti složenost problematike naše nacionalne istorije od 1941—1945. godine.

Desa Miljoska piše o klasnoj strukturi makedonskog društva u drugoj polovini XIX stoljeća. U analizi strukture vladajuće turske etničke grupe autor je nastojao dokazati da su Turci bili neproizvodni dio stanovništva, među kojima nije bilo kmetova, industrijskih radnika, već je samo jedan neznatan dio stanovništva radio u zanatstvu i poljoprivredi. Stoga Turci, koji su većinom bili zemljoposjednici, birokrati i oficiri, nisu mogli biti nosioci naprednijeg načina proizvodnje i otuda proizilazi trajna privredna stagnacija i postepeni raspad turskog carstva. S druge strane, građanska klasa neturskog porijekla bila je po ocjeni autora nacionalno heterogena i politički različito orijentisana. Bitne ekonomske pozicije na području Makedonije imao je malobrojniji dio stanovništva, i to Jevreji, Cincari i Grci. Makedonski dio društva u XIX stoljeću bio je neizdiferenciran. Bogatiji dio građanstva se grcizirao, pa je tako borba protiv grčke patrijaršije u suštini klasna borba. U nacionalno-oslobodilačkoj borbi najangažovanija je sitna buržoazija. Za analizu klasne strukture od značaja su statistički pokazatelji iz kojih se može steći uvid u brojevi odnos pojedinih klasa i društvenih slojeva. U svome radu Miljoska se isključivo koristi rezultatima ranijih istraživača, što je i razumljivo. Međutim, niz podataka autor je crpio iz putopisa i dnevnika, i to bez ikakve ograde, što opet nije prihvatljiv postupak. Tekst je opterećen sociologiziranjem i sadrži više ocjena, a manje podataka. U radu se spominje makedonska buržoazija, sitna buržoazija, ali čitalac ne može dobiti predstavu o njihovoj stvarnoj ulozi jer su izostali bilo kakvi statistički podaci. I sam naslov rada nije adekvatan sadržaju. U radu je više riječi o klasnoj strukturi društva na području Makedonije, a manje o klasnoj strukturi makedonskog društva.

U rubrici »Priloga« ovaj dvobroj JIČ-a objavio je samo prilog Mirjane Gross pod naslovom: **Novi radovi o svenjemačkoj ideji prije prvog svjetskog rata**. Grossova upozorava na nekoliko radova na tu temu o kojima pišu, J. Koralka, Gy. Tokody, E. V. Windisch, i N. D. Ratner. Radovi navedenih autora imaju određeno značenje i za jugoslovensku historiografiju, posebno oni iz kojih se vidi odnos Njemačke prema češkom narodu, jer to omogućuje da se potpunije shvati politika novog kursa u Hrvatskoj koja je u Njemačkoj vidjela glavnu opasnost za Jugoslovane.

Polemičan ton ima prilog Dime Vujovića pod naslovom: **Još jednom o ujedinjenju Crne Gore i Srbije**. To je, u stvari, njegov odgovor Milutinu Pe-

roviću na njegov članak: **Ujedinjenje Crne Gore i Srbije 1918. godine**, (JiC br. 3 iz 1965. god.) u povodu izlaska iz štampe Vujovićeve studije pod istim naslovom. Perović je autoru navedene studije stavio sljedeće osnovne primjedbe: u studiji nije analiziran problem izdvajanja i formiranja posebne crnogorske nacionalnosti, iako je to fundamentalno pitanje za rad pod tim naslovom; pisac knjige **Ujedinjenje Crne Gore i Srbije** posvetio je suviše veliku pažnju kritici velikosrpske koncepcije ujedinjenja, a istovremeno zapostavio obradu njenih istorijskih korijena. Vujović nije odgovorio na osnovne primjedbe svoga kritičara, već ih je odbacio sa aluzijom da je Perović ispoljio naglašenu osjetljivost na kritiku velikosrpske buržoazije, dok njega, međutim, ni najmanje nije smetala kritika politike kralja Nikole i crnogorskih nacionalista. S pravom se čitalac pita šta se dobija ovakvim diskusijama kada je njihov osnovni smisao da se u tekstovima autora pronalaze protivrječna mjesta da bi to poslužilo za dociranja i naravoučenja. Nije stoga ništa čudnovato što je većina kritika i recenzija u našim časopisima beskrvna i lišena naučne objektivnosti.

Više od jedne trećine teksta u dvobroju **JiC-a** posvećeno je prikazima i kritici, informaciji o novim knjigama i raspravama, o djelatnosti ustanova i organizacija koje se bave proučavanjem ili organiziraju proučavanje istorije. To je dobra praksa redakcije **JiC-a**, i to nesumnjivo korisno njegovim čitaocima. Od posebne je koristi informisanje o knjigama i raspravama štampanim u inostranstvu, i to naročito onih djela koja imaju neposredan značaj za jugoslovensku historiografiju (Iscrpan prikaz B. Hrabaka **Istorije Albanije**, koja je 1964. godine izašla u Tirani; ocjena knjige Liptai Ervina o **Sovjetskoj Republici Mađarskoj**, koju je napisao Đerđ Gal, inače dobar poznavalac novije mađarske istorije i prikaz knjige **Slučaj 7**, koja sadrži materijale sa procesa deseterici generala njemačkog Weermachta sa uvodom i hronikom o narodnooslobodilačkoj borbi u Jugoslaviji, Grčkoj i Albaniji. Prikaz je napisao Muharem Kreso). U uređivanju rubrike prikazi i kritike posebno je važno da redakcija ima čvrstu i sigurnu orijentaciju da na stranicama časopisa prikazuje prije svega vrednija djela jugoslovenske i svjetske historiografije, a manje djela publicističkog karaktera. Primijetili bismo na kraju da je u ovim posljednjim brojevima **JiC-a** izostala ocjena niza naših časopisa i periodičnih publikacija koja tretiraju probleme naše istorijske nauke.

Nusret ŠEHIC